

Теорія морального розвитку дитини Л.Колберга в сучасній психології

Osyka O.V. The theory of a child's moral development by L.Kohlberg in modern psychology / O.V. Osyka // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufriieva. – Issue 27. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 359–368.

О.В. Осика. Теорія морального розвитку дитини Л.Колберга в сучасній психології. У статті розглянуто теорію морального розвитку дитини Л.Колберга, її провідні стадії: доконвенційна, конвенційна, постконвенційна. Висвітлено вплив теорії на сучасну психологію. Зроблено спробу окреслити коло дослідників, в науковій творчості яких колберговські ідеї відіграли основоположну роль. Зазначено, що позитивний вплив колберговських ідей в науковій творчості відчуло широке коло дослідників: Г.О.Балл, І.Д.Бех, Л.І.Божович, М.Й.Боришевський, І.С.Булах, О.В.Гудима, С.Д.Максименко, О.В.Матвієнко, О.В.Осика, Р.В.Павелків, Е.О.Помиткін, М.В.Савчин, А.В.Юревич. Акцентується, що Г.О.Балл вивчає систему цінностей, формування громадської свідомості та ідейні засади розбудови освіти, раціогуманістичну установку в методології інноваційного розвитку; І.Д.Бех досліджує духовні цінності в розвитку особистості та особистісно-зорієнтоване виховання, підкреслюючи, що дитина постійно очікує моральних дій, що подібні до тих, які були пережиті нею в минулому і суттєво вплинули на неї; Л.І.Божович розглянула мотивацію моральної поведінки та формування гармонійної особистості.

Детально представлено дослідження свідомості та самосвідомості морального розвитку молодших школярів, яке здійснив Р.В.Павелків. Він вважає, що моральна свідомість є результатом присвоєння суб'єктом моральних приписів – особливої категорії соціальних вимог. Розвиток особистості неможливий без дієвого присвоєння моральних норм, що визначають закони соціального співжиття. Значна увага приділяється результатам функціонування моральної свідомості – ступеню нормовідповідності поведінки. Дослідження спрямовується на вивчення механізмів присвоєння норм, простеження вікових закономірностей процесу, встановлення дієвості зв'язку моральної свідомості та моральної поведінки.

Ключові слова: мораль, теорія, доконвенційний рівень, конвенційний рівень, постконвенційний рівень, Л.Колберг, Р.В.Павелків, молодші школярі.

О.В. Осыка. Теория морального развития ребенка Л.Колберга в современной психологии. В статье рассмотрено теорию морального развития ребенка Л.Колберга, её важнейшие стадии: доконвенционная, конвенционная, постконвенционная. Освещено влияние теории на современную психологию. Предпринята попытка очертить круг исследователей, в научном творчестве которых колберговские идеи сыграли основополагающую роль. Отмечено, что благотворное влияние колберговских идей в научном творчестве испытал широкий круг исследователей: Г.А.Балл, И.Д.Бех, Л.И.Божович, М.И.Боришевский, И.С.Булах, А.В.Гудыма, С.Д.Максименко, Е.В.Матвиенко, О.В.Осыка, Р.В.Павелкив, Э.А.Помыткин, М.В.Савчин, А.В.Юревич. Акцентируется, что Г.А.Балл изучает систему ценностей, формирование гражданской сознательности и идейные основы созидания образования, гуманистическую установку в методологии инновационного развития; И.Д.Бех исследует духовные ценности в развитии личности и личностно-ориентированного воспитания, подчеркивая, что ребёнок постоянно ожидает моральные действия, подобные тем, которые были пережиты им в прошлом и оказали большое впечатление на него; Л.И.Божович рассмотрела мотивацию морального поведения и формирование гармоничной личности. Детально представлено исследование сознания и самосознания морального развития младших школьников, которое осуществил Р.В.Павелкив. Он считает, что моральное сознание есть результат присвоения субъектом моральных приписаний – особенной категории социальных требований. Развитие личности невозможно без действительного присвоения моральных норм, которые определяют законы социальной жизни. Значительное внимание уделяется результатам функционирования морального самосознания – степени нормосоответствия поведения. Исследование нацелено на изучение механизмов присвоения норм, прослеживание возрастных закономерностей процесса, установление ответственности связи морального самосознания и морального поведения.

Ключевые слова: мораль, теория, доконвенционный уровень, конвенционный уровень, постконвенционный уровень, Л.Колберга, Р.В.Павелкив, младшие школьники.

Постановка проблеми. Криза моралі сучасного суспільства потребує підтримки з боку наукового співтовариства. Формування моралі починається з дитинства, і тому теорія морального розвитку дитини Л.Колберга набуває неабиякої ваги. Чимало вчених відгукнулись на виклики суспільства, і дослідження моралі стало провідною темою їх наукової діяльності. Але деякі напрямки цієї проблеми потребують детального вивчення, бо молодший шкільний вік є сензитивним в процесі морального становлення особистості.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Благотворний вплив колберговських ідей в науковій творчості відчуло

широке коло дослідників: Г.О.Балл, І.Д.Бех, Л.І.Божович, М.Й.Боришевський, І.С.Булах, О.В.Гудима, С.Д.Максименко, О.В.Матвієнко, О.В.Осика, Р.В.Павелків, Е.О.Помиткін, М.В.Савчин, А.В.Юрєвич.

Г.О.Балл вивчає систему цінностей, формування громадської свідомості та ідейні засади розбудови освіти, раціогуманістичну установку в методології інноваційного розвитку [1].

І.Д.Бех досліджує духовні цінності в розвитку особистості та особистісно зорієнтоване виховання, підкреслюючи, що дитина постійно очікує моральних дії, що подібні до тих, які були пережиті нею в минулому і суттєво вплинули на неї. Зважаючи на те, що у вчинку вихованець проявив народжувану особистісну цінність, необхідно цілеспрямовано створювати навколо нього атмосферу очікування подібних моральних дій.

Л.І.Божович ґрунтовно розглянула проблеми становлення особистості дитини, її мотиваційної сфери та морального розвитку, умови формування гармонійної особистості в сучасному суспільстві.

М.Й.Боришевський розглянув моральні переконання та їх формування у дітей, виховання самоконтролю в поведінці учнів, духовні цінності в становленні особистості [2].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є вивчення наукових поглядів сучасних учених стосовно проблеми морального розвитку дитини, творче використання ними колбергівського доробку в своїх працях; співзвучність і своєрідність їх пошуків його високому духовному світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомий американський психолог Лоуренс Колберг (1927 – 1987) був четвертою дитиною в працелюбній родині. Жага пізнання життя різних прошарків суспільства збагатила його як майбутнього дослідника. Мандрівник, матрос, студент, експериментатор, веселий і завзятий хлопець, цікавий співрозмовник, вірний товариш, а ще добрий батько, чоловік – таким запам'ятали його близькі, друзі, колеги. 1955 рік – початок його наукової творчості. Через три роки він з успіхом захищає докторську дисертацію про рівень моральних суджень групи підлітків із Чикаго, працює професором Гарвардського університету. Його експерименти завжди були цікаві, різноманітні, своєрідні, а висновки доказовими, науково-обґрунтованими, а іноді, й несподіваними. Від природи він отримав не тільки дар великого вченого, але й людини, котра створювала навколо себе моральну атмосферу. І це були неперевершені миттєвості бут-

тя для нього й його друзів. Доля цієї непересічної особистості склалася трагічно. Важка хвороба, довгі фізичні страждання призвели до самогубства: 17 січня 1987 року він зник, і лише в квітні його тіло було знайдено в річці Гудзон [5; 6; 7].

Л.Колберг виділив такі рівні розвитку моральної свідомості особистості: 1-й рівень – доконвенційний (доморальний); 2-й рівень – конвенційний (конвенційна мораль); 3-й рівень – постконвенційний (автономна мораль). Термін «конвенційний» означає, що людина визнає й усвідомлює правила, норми, конвенції, стиль і життєдіяльність певного суспільства. Моральний розвиток дитини характеризують такі риси [5; 6]:

- доконвенційний рівень: перша стадія – уникати порушення норм і правил через страх покарання і доган, це слухняність заради самої слухняності; друга стадія – поводитися згідно з певними нормами і правилами лише тоді, коли це комусь потрібно і при цьому найчастіше правильним вважається те, що базується на взаємовигоді та користі;
- конвенційний рівень (третя стадія) – робити те і вчиняти так, як вимагає й очікує оточення, що взагалі найчастіше вимагається від людей в подібній життєвій ситуації. «Бути хорошим» – дуже важливо, це означає проявляти вдячність і шану, турботу про інших, говорити тільки правду; четверта стадія – неухильно виконувати актуальні обов'язки. Неухильно дотримуватися норм моральної поведінки і законів повинні всі люди, за винятком тих випадків, коли закони вступають у конфлікт з іншими зафіксованими соціальними обов'язками. Правильним і моральним, з психологічного погляду, є те, що відповідає інтересам якомога більшої кількості людей, а в деяких випадках і всього суспільства.
- постконвенційний рівень (п'ята стадія) – свідоме розуміння того, що різні люди можуть дотримуватися різних думок і дій щодо певних правил, норм, моральних цінностей. При цьому більшість правил, норм і цінностей стосуються певної групи людей, і повинні обов'язково виконуватися. Деякі моральні цінності є абсолютними та безсумнівними для різних суспільств світу: людське життя, свобода, релігійні переконання, національні традиції; шоста стадія – поведінка повністю базується на власних, вибраних самостійно й усвідомлено, добре осмислених і обґрунтованих етичних принципах. Дослідник підкреслив важливість моральних знань, суджень, переконань у життєдіяльнос-

ті людей, починаючи з раннього дитинства, де дитина як суб'єкт виховного процесу діє активно і впливово щодо своєї моральної поведінки [7].

Згідно з Л.Колбергом, діти 8-ми–11-ти років вважають, що поводитися правильно, значить – відповідати чеканням інших, доставляти їм радість, це потрібно, щоб вони самі добре думали про себе, а все оточення розділяло їхні думки [5; 6; 7].

С.Д.Максименко досліджує генезис існування людини, використовуючи генетико-моделюючий метод, розглядає особистість з принципово нових методологічних позицій таку, яка існує і саморозвивається [3]. Життєстворюючою основою особистості є нужда, квінтесенцією якої виступає любов до іншої людини, гармонійна і вічна.

М.Т.Дригус вважає, що моральні знання становлять основу розвитку моральної свідомості в молодшому шкільному віці і є одним з основних її компонентів. Моральні знання допомагають дитині правильно діяти в тій чи іншій ситуації. Адже для того, щоб учинки школяра відповідали вимогам моральних норм і правил, він повинен знати, що таке добре і що таке погано. Зазначимо, що вплив моральних знань на розвиток духовного світу дитини не обмежений молодшим шкільним віком, але в цьому віці закладаються його підвалини.

Досліджуючи періодизацію морального розвитку дитини, Л.В.Дзюбо так характеризує молодший шкільний вік. 5-й період (7 – 10 років) – провідним є душевне становлення дитини. У цьому віці світ цілісний і душевне становлення відкрите дитині. Це молодший шкільний вік, коли на зовнішньому плані провідною є навчальна діяльність. Внутрішня логіка розвитку: віднайдення душевних сил, способів спілкування, сенсів життя, здатність відгукнутися на нестатки, слухняність, – ведуть до живої дії – пошани до дорослих, здатності вчитися, особливого ставлення до вчителя. Це дуже важливий вік, бо він закладає здатність навчатися, бути відкритим усьому новому на все життя. У цей період усвідомлення учнівства як радості відбувається глибоке закладання резервів душевних сил і здатності навчатися на все життя. Простежується цікава закономірність – якщо інтерес до навчання в дитини зник у 7 років, то в неї не вистачає душевних сил навчатися, починаючи з 15-ти – 16-ти років, якщо зник у 8 років – із 16-ти – 17-ти років, якщо в 9 – із 17-ти – 18-ти. У цей період велике значення має особистість учителя, бо через його душевні багатства примножуються душевні надбання дітей.

М.В.Савчин розглядає духовний потенціал людини, психологію відповідальної поведінки. О.В.Скрипченко запропонував модель становлення моральних учинків, яку правомірно розглядав як динамічну структуру, до якої входять такі складові:

- зміст моральних цінностей і моральних норм, пов'язаних з моральними вчинками молодших школярів;
- інформація, яка доходить до учнів молодшого шкільного віку від батьків, друзів, оточення, літературних творів про моральні цінності та моральні норми;
- формування в молодших школярів різних рівнів уявлень про моральні цінності і моральні норми моральних вчинків;
- самоаналіз власних дій, вчинків, наявних у молодшого школяра уявлень про моральні цінності та моральні норми;
- оцінка морального вчинку молодшого школяра з боку вчителя, батьків, друзів, оточення.

А.В.Юревич виокремлює три елементи підтримки моралі суспільства: розповсюдження нових видів моралі, їх перехід з соціального рівня на рівень індивідуальної моралі, і примус до виконання моральних норм.

О.В.Осика уточнила зміст поняття «моральна поведінка» та її складові, а також установила взаємозв'язок типів мотивів моральної поведінки з якостями особистості та різними соціальними чинниками.

О.В.Гудима виділив такі детермінанти становлення моральних вчинків у молодших школярів: 1) усвідомлення і розуміння вихованцями моральних норм, етичних цінностей, притаманних соціуму (мікрогрупі, групі, суспільству тощо); 2) адекватна оцінка вихованцем моральних дій його оточення, літературних персонажів, героїв кінофільмів тощо; 3) самооцінка вихованцем власних моральних дій; 4) створення вихованцем ситуацій, при яких вихованець міг очікувати задоволення, пережитого в минулому при здійсненні ним морального вчинку; 5) мотиви поведінки вихованця; 6) взаємодія вихователя з вихованцями, пов'язана зі спонуканням до позитивних дій; 7) вольові якості вихованців.

Більш детально зупинимося на психолого-педагогічних поглядах відомого сучасного українського психолога Р.В.Павелківа. Він зауважив, що пошук витоків моральності належить до магістральних шляхів психологічної науки. У цьому

питанні переплітаються дві найважливіші ідеї буття: соціальна цінність людського життя та особисте щастя людини. Ця проблема належить до інтегрованих напрямів, які можуть вирішуватися лише спільними зусиллями комплексу наук. Психологічній науці по праву належить центральне місце у вивченні механізмів морального становлення особистості, формування її моральної компетентності та нормовідповідності [4]. Аналіз теоретичних основ проблеми показує, що моральна свідомість є результатом присвоєння суб'єктом моральних приписів – особливої категорії соціальних вимог. За своєю сутністю моральна свідомість – це необхідна основа та наслідок процесу соціалізації. Р.В.Павелків у своєму дослідженні спирався на ідеї Л.Колберга [6]. Він вважає, що розвиток особистості неможливий без дієвого присвоєння моральних норм, цінностей, еталонів, що визначають закони соціального співжиття. Перехід зовнішньої вимоги у структуру індивідуальної свідомості відбувається лише завдяки набуття нею особистісного смислу. При цьому необхідно враховувати, що сфера моральних норм досить широка і різноманітна. Вони різняться багатьма параметрами, що позначаються на логіці їх індивідуального присвоєння. Різна сутність моральних норм породжує і різницю у їх сприйманні та усвідомленні. З перших років діти зустрічаються з моральними приписами різної модальності. До того ж засвоєння моральних принципів у кожному віковому періоді підпорядковується загальним закономірностям генезису психіки та психічної саморегуляції [4].

За результатами дослідження Р.В.Павелківа, можна констатувати таке:

1. Виокремлення проблеми розвитку моральної свідомості та самосвідомості як дуже важливої для міждисциплінарного наукового пізнання та для соціальної практики створює сприятливі умови для заглиблення у центральні структури індивідуальної свідомості, розкриття механізмів присвоєння дитиною особливої категорії соціальних приписів – моральних норм і законів.

2. Цінність розробки проблеми у віковому аспекті зумовлена двома основними чинниками:

- простеження закономірностей генезису центральних конструктів психіки, якими є моральна свідомість та самосвідомість, дозволяє вибудовувати і спрямовувати виховні стратегії у соціально бажане русло, запобігати виникненню відхилень в цьому процесі;

- вивчення закономірностей функціонування моральної свідомості та самосвідомості на початкових стадіях забезпечує фундамент для проникнення у складні когнітивно-ціннісні утворення зрілої психіки, розпізнавання мотиваційних, когнітивних та емоційних передумов соціальної поведінки дорослої людини [4].

3. До основних особливостей функціонування моральної свідомості та самосвідомості в молодшому шкільному віці можна зарахувати:

- високий рівень готовності дітей до декодування реальних та вербально поданих ситуацій у логіці міжособистісного процесу з виокремленням мотиваційних підстав поведінки учасників та їх урахуванням при оцінці нормовідповідності вчинку;
- наявність зв'язку між обома моральними конструктами індивідуальної свідомості, що виявляється у мимовільних переключеннях дітей при виконанні завдань із сфери аналізу поведінки інших людей на аналіз особистісних проявів, декларуванні власних позицій, намірів;
- одним з новоутворень молодшого школяра у сфері моральної свідомості та самосвідомості є виникнення перших особистісних моральних позицій, які виявляються у прагненні активно відстоювати моральні принципи, при відсутності особистісної зацікавленості; висловленні критичних суджень на адресу дорослих при недотриманні ними моральних приписів;
- моральна свідомість та моральна самосвідомість у цьому віковому періоді розпочинають функціонування як цілісний конструкт, у якому когнітивно-ціннісні структури доповнюються емоційними елементами [4];
- молодші школярі переходять від первинних уявлень про екзистенційні категорії до усвідомлення людського життя як найвищої цінності. Чистота і щирість дитячих помислів актуалізують необхідність на державному рівні призупиняти програми насилля, що пропагуються у засобах масової інформації [4].

Висновки. Вивчено основні напрямки дослідження морального розвитку дитини сучасною вітчизняною психологічною школою, яка, в свою чергу, зазнала позитивного впливу ідей Л.Колберга і сприяє становленню моральності суспільства. Перспективою дослідження є подальше вивчення морального становлення особистості.

Список використаних джерел

1. Балл Г.А. «Психология» методологии: рациогуманистический взгляд / Г.А.Балл // Вопросы психологии. – 2011. – № 2. – С. 3–13.
2. Боришевський М.Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина / М.Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С.144–150.
3. Максименко С.Д. Генезис существования личности / С.Д.Максименко. – К. : Издательство ООО «КММ», 2006. – 240 с.
4. Павелків Р.В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості в молодшому шкільному віці : Дис. ... докт. психол. наук: 19.00.07 / Р.В. Павелків. – Рівне, 2005. – 455 с.
5. Kohlberg L. Development as the aim of education. / L. Kohlberg, R. Mayer. – Harvard Educational Review. – 1972. – №42. – S. 449–496.
6. Kohlberg L. Moral stages and moralization / L.Kohlberg // Moral development and behavior. – N.Y., 1977. – P. 31–53.
7. Kohlberg L. Lawrence Kohlberg's approach to moral education / L.Kohlberg. – New York : Columbi University Press, 1989.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bal G.A. «Psihologiya» metodologii: ratsiohumanisticheskiiy vzglyad / G.A.Bal // Voprosy psihologii. 2011. – №2. – S.3–13.
2. Buryshvskiy M.Y. Duhovni tsinnosti v stanovlenni osobystosti gromadyanyna / M.Y. Boryshvskiy // Pedagogika I psihologiya. – 1997. – №1. – S.144–150.
3. Maksimenko S.D. Genezis sushchestvovaniya lichnosti / S.D.Maksimenko. – K. : Izdatel'stvo ООО «КММ», 2006. – 240 s.
4. Pavelkiv R.V. Rozvytok moralnoi svidomosti ta samosvidomosti v molodshomu shkil'nomu vitsi : Dis. ... doct. psyh. nauk: 19.00.07 / R.V. Pavelkiv. – Rivne, 2005. – 455 s.
5. Kohlberg L. Development as the aim of education. / L. Kohlberg, R. Mayer. – Harvard Educational Review. – 1972. – №42. – S. 449–496.
6. Kohlberg L. Moral stages and moralization / L.Kohlberg // Moral development and behavior. – N.Y., 1977. – P. 31–53.
7. Kohlberg L. Lawrence Kohlberg's approach to moral education / L.Kohlberg. – New York : Columbi University Press, 1989.

O. V. Osyka. The theory of a child's moral development by L. Kohlberg in modern psychology. The article deals with the theory of the child's moral development by L. Kohlberg and with the main stages of development, according to this theory, namely: pre-conventional, conventional and post-conventional. The influence of this theory on the modern psychology is enlightened in the article, too. The author makes an attempt to outline the circle of researchers who used Kohlberg's ideas in their scientific investigations and those ideas played the essential role in their work. It is mentioned that the beneficent influence of Kohlberg's ideas on their scientific work experienced and recognized many investigators: G.O. Ball, I.D. Bekh, L.I. Bozhovytch, M.Y. Boryshevskyi, I.S. Bulakh, O.V. Gudyma, S.D. Maksymenko, O.V. Matvienko, O.V. Osyka, R.V. Pavelkiv, E.O. Pomytkin, M.V. Savchyn, A.V. Yurevych. It is stated that G.O. Ball studies the system of values, the formation of the civic consciousness and the ideological foundations of education building up, ratio-humanistic determination in the methodology of the innovation development. I.D. Bekh investigates the role of cultural values in the development of a personality and the notion of the personality oriented upbringing, he stresses that a child is constantly waiting for moral actions already experienced by him in the past that produced great impression on him. L.I. Bozhovytch has considered the motivation of the moral conduct and the formation of the harmonious personality.

The investigation of consciousness and self-consciousness in the junior pupils' moral development carried out by R.V. Pavelkiv is represented in details. He considers that moral consciousness is the result of acquiring the moral norms by the subject; these directions appear to be a special category of social requirements. The development of a personality is impossible without the functional appropriation of moral norms which define the laws of the social cohabitation. Special attention is paid to the results of work of the moral consciousness – stages in the accordance of one's behavior with the accepted norms. The investigations are directed to the study of the mechanisms of acquiring the norms, to trace the age conformity with the nature of this process, to establish the actuality of connections between moral consciousness and moral conduct.

Key words: moral, theory, pre-conventional level, conventional level, post-conventional level, L. Kohlberg, R.V. Pavelkiv, junior school pupils.

Received October 12, 2014

Revised November 16, 2014

Accepted December 03, 2014